

ριότητος, ἐρείνης πού ὀνομάζομεν οὐρανίαν.... Ἄλλ' ἢ ἐπίγειος Ζωὴ δὲν εἶναι Παράδεισος, δὲν ἠμπορεῖ νὰ γίνῃ ποτέ Παράδεισος· ὁ ὁρὸς μόνον πρὸς τὸν Παράδεισον ἠμπορεῖ νὰ γίνῃ...

II

ΠΕΡΙ ΤΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑ ΤΗΣ ΕΥΤΥΧΙΑΣ

Τὸ πρόβλημα τῆς Εὐτυχίας ἀπησχόλησεν ἐπὶ αἰῶνας τοὺς φιλοσόφους, καὶ ὄχι μόνον αὐτοὺς κάθε στοχαστὴν, κάθε ἄνθρωπον γενικῶς, ἀπασχολεῖ, ἰδίως ὅταν δὲν αἰσθάνετ' εὐτυχισμένος. Θὰ προσέθετα μάλιστα, ὅτι μὲ κανένα πρόβλημα δὲν ἠσχολήθησαν τόσον ἐντατικὰ ἡ φιλοσοφία καὶ ἡ θρησκεία, ἡ ποίησις καὶ ἡ πρακτικὴ δράσις. Καὶ ὅμως λύσιν τοῦ δὲν εὗρηκαν καμμίαν ὡς τὰ σήμερα, πού νὰ ἱκανοποιῇ ὅλους. Εὗρηκαν ὅμως λύσεις πολλές καὶ διαφορετικὰς, καὶ τὸ γεγονὸς ὅτ' ὑπῆρξαν καὶ ἔζησαν εὐτυχισμένοι ἄνθρωποι—ὑπάρχουν καὶ ζοῦν ἀκόμη καὶ εἰς τοὺς δυσκόλους αὐτοὺς καιροὺς—ἀποδεικνύει, ὅτι τελείως ἐσφαλμένοι δὲν ἦσαν αὐταὶ αἱ λύσεις. Αὐτὸ ἀκριβῶς τὸ γεγονὸς, ὅτ' ὑπῆρξαν καὶ ὑπάρχουν πολλοὶ εὐτυχεῖς, ἐνῶ δὲν γνωρίζομεν θετικὰ τί εἶναι Εὐτυχία, μᾶς κάνει νὰ πιστεύωμεν, ὅτι δὲν ὑπάρχει κανὴν λύσις τοῦ προβλήματος· ὑπάρχουν λύσεις μόνον, διαφορετικαὶ κατὰ ἐποχὰς καὶ κατὰ τοὺς λαοὺς, διαφορετικαὶ κατὰ τὰ πρόσωπα. Κάθε κοινωνία, ὡς σύνολον λαμβανομένη, εὕρισκει τὴν ἰδικήν της λύσιν, ἡ ὁποία ἔχει πρακτικὴν, ἄρα μερικὴν καὶ ὄχι ἀπόλυτον ἀλήθειαν. Καὶ ἐντὸς τῆς κοινωνίας πάλιν κάθε ἄτομον θὰ πρέπη ν' ἀναζητήσῃ (καὶ ἴσως θὰ εὔρη) τὴν προσωπικὴν λύσιν τοῦ προβλήματος τῆς εὐτυχίας τοῦ, ὑπὸ ἰδίαν εὐθύνην καὶ πρὸς ἰδίαν χρῆσιν. Μία συνταγὴ τῆς Εὐτυχίας διὰ καθ' ἐποχὴν καὶ κάθε ἄτομον δὲν εὗρέθη, οὔτε θὰ εὗρεθῇ—ἀκριβῶς διότι καὶ ἡ Εὐτυχία δὲν ὑπάρχει· ὑπάρχουν αἱ διαφορετικαὶ μορφαὶ τῆς Εὐτυχίας, πού ἀνταποκρίνονται πρὸς καθ' ἐγώ, ἀφοῦ καθ' ἐγὼ εἶναι, ὅπως εἶδαμεν, ἓνα μοναδικόν, πρωτόφαντον καὶ μηδέποτε ἐπαναλαμβανόμενον κέντρον ζωῆς.

Δὲν θὰ περιμένετε λοιπὸν φυσικὰ καὶ ἀπὸ τὸ σημερινόν μου μάθημα τὴν λύσιν τοῦ προβλήματος τῆς Εὐτυχίας, οὔτε καὶ μίαν ἔστω λύσιν. Δὲν θὰ περιμένετ' ἐπίσης νὰ σᾶς εἰπῶ τί εἶναι Εὐτυχία, τὸ οὐσιαστικὸν περιεχόμενον δηλαδὴ τῆς Εὐτυχίας. Αὐτὸ δὲν τὸ ξέρω, οὔτε κατώρθωσα ποτέ νὰ τὸ μάθω ἀπ' ὅσα ἐδιάβασα ἢ ἐδιδάχθην. Ἀκόμη καὶ ἂν τὸ ἤξερα—δηλαδὴ ἂν εἶχα τὴν ἐντύπωσιν πὼς τὸ ξέρω—πάλιν δὲν θὰ εἶχε καμμίαν σημασίαν διὰ σᾶς

νὰ σὰς τὸ ἀνακοινώσω. Διότ' ἡ Εὐτυχία δὲν περιγράφεται· δὲν εἶναι κἄν αἰσθητὴ παρὰ μόνον ἀπὸ μέσα, δι' ἐκεῖνον δηλαδή πού τήν ἔχει—καὶ πάλιν ὅταν δὲν τήν ἔχη. Εἰς ἕναν ἄλλον δὲν εἶναι δυνατόν νὰ τήν μελετήσῃ κανεὶς. Ὅταν λέγω περὶ ἐνὸς ἄλλου: *Αὐτὸς εἶν' εὐτυχής*, σημαίνει κατὰ βάθος (ἐφ' ὅσον δὲν σφάλλομαι εἰς τὰς διαπιστώσεις μου), ὅτι αὐτὸς ἔχει ἐκεῖνας τὰς προϋποθέσεις, ὑπὸ τὰς ὁποίας ἐγώ, μὲ τὸν τρόπον πού ἐγὼ σκέπτομαι καὶ αἰσθάνομαι, θὰ ἤμην εὐτυχής. Τὸ εἶπα ἤδη: Εὐτυχία δὲν ὑπάρχει, ὑπάρχουν τόσαι εὐτυχίαι, ὅσα καὶ ἀνθρώπινα ἐγώ.

Ἐκεῖνο πού θὰ προσπαθῆσω νὰ σὰς παρουσιάσω ἀπόψε, εἶναι μερικαὶ σκέψεις γύρω ἀπὸ τὴν ἔννοιαν τῆς Εὐτυχίας, πού θὰ μᾶς βοηθήσουν ἴσως νὰ συνειδητοποιήσωμεν τὴν σχέσιν μας πρὸς τὴν εὐτυχίαν μας, νὰ ἐννοήσωμεν ἴσως—νὰ ἐννοήσωμεν λέγω, ὄχι ν' ἀποκτήσωμεν ἢ νὰ δοκιμάσωμεν—τὴν Εὐτυχίαν ἢ τὴν Δυστυχίαν ἀπὸ τὴν σκοπιὰν τῶν ἄλλων. Νὰ διασαφήσωμεν κυρίως τί ἐννοοῦμεν ἡμεῖς ὅταν χρησιμοποιοῦμεν αὐτὴν τὴν λέξιν, καὶ ἂν ὑπάρχει κάτι τὸ ἀντικειμενικόν—καὶ μόνον τὸ ἀντικειμενικόν εἶναι δυνατόν νοητικῶς νὰ συλλάβωμεν—εἰς τὴν ἔννοιαν καὶ τὴν πραγματικότητα τῆς Εὐτυχίας, ἢ εἶναι μήπως ἀπολύτως, ἀνεπανορθώτως ὑποκειμενική.

Τὸ πρόβλημα εἶναι σήμερον ἐξαιρετικὰ ἐπίκαιρον. Πάντοτε βέβαια εἶν' ἐπίκαιρος ἡ ἀναζήτησις τῆς Εὐτυχίας καὶ ἡ σκέψις περὶ αὐτῆς. Ἀλλὰ ὑπάρχουν ἐποχαί, κατὰ τὰς ὁποίας τὸ αἶσθημα πὼς λείπ' εἰς τοὺς ἀνθρώπους ἡ εὐτυχία καὶ ἡ εἰρήνη, εἶναι περισσότερο διαδεδομένον· ἐποχαί, εἰς τὰς ὁποίας ἡ Εὐτυχία παρουσιάζεται εἰς περισσοτέρους ἀνθρώπους καὶ μὲ μεγαλυτέραν ὀξύτητα (διότι καὶ μὲ μεγαλυτέραν συνειδητότητα) ὡς πρόβλημα.

Καὶ ἡ ἐποχή μας ἀνήκ' εἰς αὐτάς. Ἡ ἐξέλιξις τοῦ πολιτισμοῦ, ἡ διάδοσις τῶν ἀγαθῶν του, ἡ ἱκανοποίησις τῶν ἀναγκῶν τοῦ ἀνθρώπου, ἔχει φθάσει εἰς ἀνάπτυξιν πρωτοφανῆ εἰς τὴν ἱστορίαν, καὶ μ' ἐξ ἴσου πρωτοφανῆ εἰς γοργότητα ρυθμὸν προχωρεῖ. Καὶ ὁμως, παραλλήλως πρὸς αὐτὴν τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ πολιτισμοῦ, σχεδὸν σὰν ἄμεσον ἀποτελέσματί της, παρατηρεῖται μία πρωτοφανῆς ἐπίσης χαλάρωσις τῆς πίστεως πρὸς τὴν Εὐτυχίαν, μία πτώσις τοῦ αἰσθήματος τῆς Ζωῆς, ἕνα αἶσθημ' ἀμφιβολίας καὶ ραθυμίας διὰ τὴν ἀξίαν τῆς Ζωῆς. Ὑπάρχουν ἀνθρώποι σήμερα—καὶ εἶναι πολλοί, καὶ ὄχ' οἱ ὀλιγώτερον φωτισμένοι—πού ἀρχίζουν νὰ πιστεύουν, ὅτι ὀλόκληρος αὐτὴ τοῦ πολιτισμοῦ ἡ ἀνῆσις εἶναι τοῦ Σατανᾶ ἔργον, ὄχι τοῦ Θεοῦ. Τόσον τοὺς εἶν' ὀδυνηρὰ τῆς ἐσωτερικῆς εἰρήνης ἢ ἀπουσία! Τόση εἶν' ἡ ὀλιγοπιστία των πρὸς τὴν Ζωήν!—καὶ τοῦτο εἰς μίαν ἐποχὴν μο-

ναδικῶς ἐντατικῆς χρήσεως, σεωςχρήκατα σχεδόν, ὄλων τῶν ἐνεργειῶν τοῦ ἀνθρώπου.

Δὲν πρόκειται περὶ κοινῆς ἀπαισιοδοξίας. Μία πεσσιμιστικὴ ἔστω κοσμοθεωρία εἶναι πάντοτε μία πίστις, καὶ εἶναι κάθε ἄλλο παρὰ ἔνδειξις ἐλαττωμένης πάντοτε ζωτικότητος. Ἐμφανίζονται ἄλλωστ' αἱ πεσσιμιστικαὶ τάσεις κατὰ κανόνα εἰς ἡλικίας καὶ γενεάς κατ' ἐξοχὴν ζωντανάς: εἰς τοὺς νέους π. χ., εἰς γενεάς, ποὺ σφύζουν ἀπὸ ζωτικότητα καὶ δημιουργικὴν πνοήν. Ἡ ἀνθησις τῆς τραγωδίας, ποὺ εἶν' ἡ ποιητικὴ ἔκφρασις τοῦ καθαρωτέρου πεσσιμισμού, συμπτεῖ μ' ἐποχὴν πολιτικῆς ἀκμῆς καὶ κοινωνικῆς δράσεως ἐντόνου: εἰς τὰς Ἀθήνας τοῦ 5. αἰῶνος· εἰς τὴν Ἰσπανίαν τῶν ἀρχῶν τοῦ 16., τὴν Ἰσπανίαν τῶν κατακτητῶν καὶ τῶν θαλασσοπόρων· εἰς τὴν Ἀγγλίαν τῆς Ἐλισσάβετ' εἰς τὴν Γαλλίαν τοῦ 17., τὴν Γαλλίαν τοῦ Richelieu· εἰς τὴν Γερμανίαν τοῦ τέλους τοῦ 18. καὶ τῶν ἀρχῶν τοῦ 19. αἰῶνος, κλπ.

Ἐκεῖν' ὅμως ποὺ χαρακτηρίζει τὴν ἐποχὴν μας, εἶναι ἡ ἔλλειψις ἀκριβῶς πίστεως—πίστεως εἰς τὴν Εὐτυχίαν ἐννοῶ· αὐτὸ μᾶς ἐνδιαφέρει ἐδῶ—ἓνα αἶσθημα κενοῦ, τοῦ κενοῦ μέσα μας, τοῦ κενοῦ εἰς τὴν ἐξωτερικὴν μας ζωὴν, τῆς ὁποίας κάθε στιγμὴν διαισθάνεσαι τὴν ματαιότητα. Αἰσθάνεσαι πὼς ἐνεργεῖς διὰ νὰ ἐνεργῆς ἀπλῶς, ὄχι διὰ νὰ κάνῃς κάτι ποὺ νὰ ἔχῃ ἀξίαν οὐσιώδη καὶ ἀπόλυτον, οὔτε κἂν διὰ νὰ κατακτήσῃς τὴν Εὐτυχίαν. Ποτέ, εἰς καμμίαν ἐποχὴν τῆς ἱστορίας τῆς ἀνθρωπότητος, δὲν ἦτο τόσο συχνὸν τὸ ἐρώτημα καὶ τόσο εἰλικρινές: Ὑπάρχει Εὐτυχία; Τὸ διατυπώνουν ὄχι ἄνθρωποι τοῦ στοχασμοῦ, ὄχι φιλόσοφοι ἐπαγγελματικῶς οὕτως εἰπεῖν ὑποχρεωμένοι ν' ἀμφιβάλλουν καὶ νὰ κρίνουν τὰ πράγματα ἐπὶ τῇ βάσει τῶν αὐστηρῶν καὶ ἀκριβολόγων κανόνων τῆς εὐρέσεως τῆς ἀληθείας. Τὸ διατυπώνουν ἄνθρωποι τῆς δράσεως, διὰ τοὺς ὁποίους θὰ ἐπερίμενε κανεὶς ὅτι αὐτῆ των ἀκριβῶς ἡ δρᾶσις προῦποθέτει κάποιαν πίστιν εἰς αὐτήν. Τὸ διατυπώνουν ἀκόμη καὶ οἱ κοινοὶ ἄνθρωποι, ποὺ ζοῦν ὄχι καὶ πολὺ συνειδητοποιημένην τὴν ζωὴν των.

Τίποτ' ἐπίσης δὲν ἀποδεικνύει ἐκδηλότερον τὴν πτώσιν τοῦ αἰσθήματος τῆς Ζωῆς, ποὺ χαρακτηρίζει τὴν ἐποχὴν μας, τὴν *décadence vitale* τοῦ σημερινοῦ ἀνθρώπου, παρ' ὅσον ὅτι ὁ εὐδαιμονισμὸς του ἔχει σήμερον εἰς μεγάλην ἔκτασιν τὸν χαρακτῆρα ἡδονισμοῦ—ἐνὸς ἡδονισμοῦ, ποὺ δὲν ἀντιπροσωπεύει μίαν οἰανδήποτε κοσμοθεωρίαν, δὲν ἐγκλείει κάποιαν πίστιν εἰς τὴν ἡδονὴν ὡς ἀξίαν· εἶναι κοινός, μυωπικός, ἐφήμερος, κενός σχεδόν ἀξιολογικῶς. Πηγὴ

του εἶν' ἡ κεντρικὴ δυστυχία τοῦ συγχρόνου ἀνθρώπου, ὁ ὁποῖος, ἀνικανοποίητος εἰς τὸ βάθος τῆς ὑπάρξεώς του, ζητεῖ εἰς τὴν ἐπιφάνειάν της, εἰς τὴν περιφέρειαν, ἓνα ὑποκατάστατον.

Ἡ φιληδονία τῶν περισσοτέρων σήμερον δὲν εἶν' ἐκδήλωσις, εἶναι παρὰ ἰσθῆσις ζωτικότητος καὶ πλησμονῆς· ἀπογνώσεως εἶναι πρᾶξις καὶ καμάτου, φανέρωμα ὀλιγοψυχίας καὶ ἐσωτερικῆς ἀθλιότητος, ἰδιοσυγκρασίας ἀρρωστημένης καὶ ἐξηντλημένης, ὅπως ἡ φιληδονία τῶν φημιστικῶν—εἶναι πυρετός, ὄχι θερμότης ζωτικῆ. Δι' αὐτὸ καὶ ζητεῖ τὴν ἱκανοποίησίν της μὲ μέσα τεχνητά—δηλαδὴ μὲ μέσα εὔκολα. Τὰ ναρκωτικά εἶναι τὸ κατ' ἔξοχὴν χαρακτηριστικόν της. Διότι καὶ τὰς ἄλλας ἡδονὰς χρησιμοποιεῖ ὡς ναρκωτικά, διὰ νὰ δημιουργήσῃ μὲ τεχνητὴν διέγερσιν μίαν αὐταπάτην εὐεξίας καὶ δροσίσεως καὶ ν' ἀναισθητήσῃ ἔτσι τὸν βαθὺν σπαραγμὸν τῆς ψυχῆς μας. Τὴν ψυχὴν του, ποὺ πεινᾷ καὶ πονεῖ μέσα εἰς τὸ χάος καὶ τὸν ἴλιγγον τῆς ὑπάρξεώς του, ζητεῖ νὰ χορτάσῃ ὁ σημερινὸς ἀνθρώπος, ὅταν κυνηγᾷ, ἀσθμαίνων καὶ ἀπληστος, νὰ δοκιμάσῃ κάθε εἶδους ὑλικὴν ἀπόλαυσιν. Καὶ παραδέχεται ἔτσι ἀνάμεσ' ἀπὸ τὴν πείναν καὶ τὸν κόρον, ἀνάμεσ' ἀπὸ πλῆξιν καὶ πύρεξιν...

Αὐτὴν τὴν δυστυχίαν τοῦ σημερινοῦ ἀνθρώπου πρέπει νὰ συνειδητοποιήσωμεν ὅλοι μας σήμερον, πρέπει νὰ συνειδητοποιήσουν πρὸ παντὸς ἐκεῖνοι, ποὺ θὰ καταπιασθοῦν μὲ τὴν λεγομένην κοινωνικὴν δυστυχίαν, ἂν θέλουν νὰ γίνουν ἄξιοι θεραπευταί της. Θὰ προχωρήσουν τότε πρὸς τοὺς δυστυχισμένους ὄχι μὲ τὴν ἔπαρσιν καὶ τὴν ἐγκεφαλικότητα τοῦ ἐξασφαλισμένου. Ὡς ἀνθρώποι θὰ τοὺς πλησιάσουν ἐξ ἴσου, ἢ μᾶλλον περισσότερον καὶ βαθύτερον, δυστυχισμένοι· γεμᾶτοι εὐγνωμοσύνην πρὸς αὐτούς, διότι τοὺς διευκολύνουν (ἀνεπιγνώστως ἴσως, ἀλλ' ἀποτελεσματικῶς) νὰ ἐλαφρύνουν, ἢ νὰ λησμονοῦν ἔστω, τὴν ἰδικὴν των ἐσωτερικὴν δυστυχίαν βοηθοῦντες, εἰς τὸν κουφισμὸν τῆς ἐξωτερικῆς ἐκείνων δυστυχίας. Θὰ αἰσθανθοῦν πρὸ παντὸς (καὶ θὰ τὸ αἰσθανθοῦν ἐκ τῆς ἀμέσου ἐπαφῆς πρὸς τοὺς ἀδικημένους τῆς κοινωνίας) ἐκεῖνο ποὺ ἔλεγα καὶ εἰς τὸ προηγούμενον μάθημα : ὅτ' ἡ Δυστυχία δὲν εἶναι φαινόμενον ὑλικόν, εἶναι κατὰ βάθος ἡ θ ι κ ὸ ν τραῦμα· αἶρεται (ὅσάκις αἶρεται) οὔτε μόνον οὔτε κυρίως μὲ μέσα ὑλικά, ἀλλὰ μὲ τὴν ἐπαφήν ψυχῆς μὲ ψυχὴν, μὲ τὴν συναίσθησιν τῆς ἀδελφοσύνης τῶν ἀνθρώπων ἐνώπιον τοῦ πόνου. Ἔτσι θὰ προστατεύσουν τὸν ἑαυτὸν τῶν ἀπὸ τὸ ν' ἀποστειρώσουν ἀπὸ κάθε ψυχικότητα, νὰ βιομηχανοποιήσουν τὸ ἔργον τῆς Κοινωνικῆς Προνοίας.

Αὐτὴ ἡ δυστυχία τοῦ συγχρόνου ἀνθρώπου ἐξηγεῖ ἐπίσης ἐκεῖνο πού ἀνέφερα προηγουμένως : ὅτι τὸ πρόβλημα τῆς Εὐτυχίας εἶναι σήμερον κατ' ἐξοχὴν ἐπίκαιρον πρόβλημα. Διότι μὲ τὴν Εὐτυχίαν συμβαίνει ὅτι καὶ μὲ τὴν Ὑγείαν : Δὲν ἐμφανίζεται ὡς πρόβλημα, παρὰ εἰς ἐκεῖνον πού δὲν τὴν ἔχει πλέον καὶ ὅταν δὲν τὴν ἔχη. Συνείδησιν τῆς ὑπάρξεώς της λαμβάνεις ἀπὸ τὴν στιγμὴν πού τὴν ἔχασες, ὀριστικῶς ἢ προσωρινῶς· τόσον αὐτονόητα, τόσον φυσικὰ τὴν χαίρεσαι, ὅταν τὴν ἔχῃς ! Ὅπως ὁ ὑγιὴς ἄνθρωπος δὲν λαμβάνει αἰσθησὶν τῆς λειτουργίας τῶν ἐσωτερικῶν του ὀργάνων καὶ χυμῶν—μόνον ὅταν πάθουν κάποια βλάβη, αἰσθάνεσαι τὸ στομάχι σου, τὰ νεφρά σου, τὰ ἔντερά σου, τὴν κίνησιν τοῦ αἵματος—ἔτσι καὶ ὁ εὐτυχισμένος : δὲν ἔχει αἰσθησὶν τῆς εὐτυχίας του παρ' ἀπὸ τὴν στιγμὴν πού θὰ τὴν χάσῃ. Ἀκόμη καὶ ἂν τὸν ἐρωτήσετε ἂν εἶν' εὐτυχισμένος, σπανίως θὰ σᾶς ἀπαντήσῃ καταφατικῶς—καὶ τότε πάλιν θ' ἀναφέρεται εἰς μίαν εὐαρέστησιν τῆς στιγμῆς πού ὀνομάζει αὐτὸς εὐτυχίαν, ὅχ' εἰς μίαν κατάστασιν σχετικῆς διαρκείας, ὅπως εἶναι πάντοτε ἡ Εὐτυχία. Θὰ διετύπωνα μάλιστα τὸν κανόνα : *Εἶσαι τόσον περισσότερο εὐτυχισμένος, ὅσον ὀλιγώτερον τὸ ξέρεις.*

Ἔτσι ἐξηγεῖται, ὅτι δὲν ἠμποροῦμεν νὰ δώσωμεν ὄρισμὸν τῆς Εὐτυχίας—ὅπως δὲν ἠμπορεῖ νὰ δοθῇ θετικὸς ὄρισμὸς τῆς Ὑγείας. Πολὺ ὀλιγώτερον ἠμπορεῖ νὰ τὸ κάνη ὁ εὐτυχισμένος, ἀφοῦ ποτὲ δὲν εἶδε κατάμματα τὴν εὐτυχίαν του, ὅπως ποτέ κανεῖς δὲν εἶδε τὴν ἀκριβῆ ἔκφρασιν τοῦ βλέμματός του : κάθε κοίταγμα εἰς τὸν καθρέπτην σημαίνει ἀκίνησιαν καὶ ἐξουδετέρωσιν τῆς ἐκφράσεως—δι' αὐτὸν τὸν λόγον εἶναι τὸ Γνωθὶ σαυτὸν τόσον δύσκολον ! Δὲν ἠμπορεῖ καν νὰ ἰδῇ (νὰ ἰδῇ φυσικὰ κατάβαθα, ὥστε νὰ τὴν ἐννοήσῃ) τὴν εὐτυχίαν του ὁ εὐτυχισμένος καὶ ἂν ἀκόμη τοῦ ἐπιστήσωμεν τὴν προσοχὴν. Κάθε περιγραφή τῆς Εὐτυχίας ἐπομένως γίνετ' ἀπ' ἐκεῖνον πού δὲν τὴν κατέχει, πού δὲν τὴν ἔχει πλέον. Εἶναι περιγραφή ἐκ τῶν ὑστέρων, ἀπὸ μνήμης, ἢ δι' ἑτεροπαρατηρησίας. Εἶναι παράδοξον λοιπόν, ἂν εἶναι κατ' ἀνάγκην περιγραφή ἀρνητικῆς :

Ὅπως λοιπὸν συμβαίνει μ' ὅλας τὰς θετικὰς ἀξίας πού ἔχουν καθολικότητα, μὲ τὴν Ζωὴν π.χ. ἢ μὲ τὴν Ὑγείαν, καὶ εἰς τὴν Εὐτυχίαν ἀπὸ τὸ μὴ ὄν θὰ ξεκινήσῃ κάθε ἀπόπειρ' ἀκριβεστεροῦ καθορισμοῦ. Τῆς Ζωῆς τὸ νόημα μᾶς τὸ δίδει ὁ θάνατος, καὶ ἴσως μόνον ὁ θάνατος θὰ ἠμποροῦσε νὰ μᾶς ἐπιτρέψῃ νὰ δοκιμάσωμεν κατὰ τὸν ἀρτιώτερον τρόπον τὰ θέληττα τῆς Ζωῆς ὡς Ζωῆς. Καὶ τῶν νεκρῶν ἡ μακαριότης δὲν κεῖται εἰς τὴν λήθην τῆς Ζωῆς :

κεῖται εἰς τὸ ὅτι, λησμονοῦντες τὰς ἐπὶ μέρος διακυμάνσεις τῆς Ζωῆς, ζοῦν τὴν ζωὴν των (ὁ λ ὁ κ λ η ρ ο ν τὴν ζωὴν των, ὄχι ἓνα μέρος τῆς μόνον), ὡς ἀνάμνησιν, ὡς περασμένην κατάστασιν· ἔτσι καὶ εἰς τὴν συνείδησίν των κυριαρχεῖ πλέον ἢ Ζωὴ μόνον μὲ ὅ,τι θετικόν, μὲ ὅ,τι βιώσιμον ἔχει.

Ὡστε καὶ τὴν Εὐτυχίαν θὰ ἠμπορέσωμεν νὰ συλλάβωμεν εἰς ἓνα κάπως καθαρὸν περίγραμμα μόνον ἀναχωροῦντες ἀπὸ τὴν Δυστυχίαν. Τότε καὶ μόνον θὰ συνειδητοποιήσωμεν καὶ τὰς θετικὰς τῆς ἀξίας. Ὅπως καὶ τὰς θετικὰς ἀξίας μιᾶς εἰδυλλιακῆς ἀγροτικῆς σκη- νῆς ἐκτιμᾷ ὁ ἄνθρωπος μόνον, ὁ ὁποῖος εἶν' εἰς θέσιν νὰ σ υ ν ο ρ ᾱ μὲ τὰ μάτια τῆς ψυχῆς τὸ σκηρικὸν βάθος τῆς συμβατικότητος, τοῦ ψεύδους, τῆς μοχθηρίας καὶ τῆς ἐσωτερικῆς στειρότητος τῆς ζωῆς τῶν μεγαλοπόλεων, ἀπὸ τὸ ὁποῖον ἐξαίρετ' ἔτσι φωτεινότερα τῶν ἀγροτῶν ἢ εἰρήνη. Αὐτὸ τὸ βάθος εἶναι ποὺ χαρίζει (τοῦλάχιστον εἰς τὰ μάτια μας) ἀξίαν θετικὴν εἰς τὴν ζωὴν τῶν ἀγροτῶν— αὐτὸ εἶναι κατὰ βάθος τὸ θετικόν.

Ἀπὸ τὴν ἀπουσίαν λοιπὸν τῆς Εὐτυχίας πρέπει ν' ἀναχωρήσωμεν, ἀπὸ τὰ θετικὰ καὶ προσιτὰ εἰς διαπίστωσιν καὶ ἐξέτασιν ἐ μ π ο δ ῖ σ μ α τ ᾶ τ η ς, ἀπὸ τοὺς παράγοντας ἐκείνους, τῶν ὁποίων ἡ παρουσία προκαλεῖ τὸ αἶσθημα ὅτι σοῦ λείπ' ἡ Εὐτυχία. Μερικοὺς ἀπὸ τοὺς παράγοντας αὐτούς, ἐκείνους ποὺ θεωρῶ σημαντικωτέρους, θὰ ἐξετάσω μὲ ὀλίγα λόγια :

1. Μεταβολὴ καὶ Φθορά. Τὸ αἶσθημα τῆς Εὐτυχίας εἶν' ἀσυμβίβαστον μὲ τὸ αἶσθημα μιᾶς ἀδιακόπου καὶ ὑπερβολικὰ γοργῆς μεταβλητότητος καὶ φθορᾶς. Διότ' ἡ Εὐτυχία δὲν εἶν' ἀπλῆ εὐαρέσκεια, ὅπως δὲν εἶν' ἓνας πόνος κοινὸς ἢ Δυστυχία. Δὲν συμπίπτει μὲ τὴν ἡ δ ο ν ῆ ν. Ἡ ἡδονὴ εἶναι καὶ τοπικῶς (κατὰ τὰς ἀνάγκας ποὺ ἱκανοποιεῖ) καὶ χρονικῶς περιορισμένη· προϋποθέτει μάλιστα—τὸ παρατήρησεν ἤδη ὁ Πλάτων—τὴν δυσφορίαν ποὺ δημιουργεῖ ἡ ἀνικανοποίητος ἀνάγκη, συνυπάρχει δηλαδὴ ταυτοχρόνως μὲ τὸ ἀντίθετόν της.

Τοῦναντίον ἡ Εὐτυχία καὶ ἡ Δυστυχία δὲν ἀναφέρονται εἰς ὄρισμένον μέρος τῆς ὑπάρξεώς μας, οὔτε εἰς ὄρισμένον μόνον γεγονὸς τῆς ζωῆς μας(1). Στρέφονται περὶ τὴν ὅλην μας ὑπαρξίν, εἶναι

1) Δυστυχισμένος δὲν εἶναι κανεὶς ὅταν διψᾷ ἢ πεινᾷ ἢ ὅταν τοῦ λείπη ὁ ὕπνος κλπ. ἀλλ' ὅταν τοῦ λείπη κάτι, ποὺ θεωρεῖ σημαντικόν, ἀπολύτως ἀπαραίτητον διὰ τὴν ὑπαρξίν του ὁλόκληρον. Ὁ καθορισμὸς αὐτοῦ θὰ γίνῃ σύμφωνα μὲ τὸ νόημα τῆς ζωῆς του.

μία καθολική κατάσταση της ψυχῆς (ὄχι τοῦ σώματος) καὶ ἀναφέρεται εἰς κάτι οὐσιῶδες διὰ τὴν ζωὴν μας ὁλόκληρον. Διὰ τοῦτο δὲν ἔμπορεῖ νὰ εἶναι ταυτοχρόνως εὐτυχῆς καὶ δυστυχῆς, ἐνῶ ἔμπορεῖ νὰ εἶν' εὐτυχῆς καὶ νὰ πονῆ, νὰ εἶναι δυστυχῆς καὶ ὅμως νὰ δοκιμάζη συχνὰς καὶ ἐντόνους ἡδονάς.

Ἐμποροῦν βέβαια ἕνας πόνος, μία δυσαρέστησις ἰσχυρὰ ἢ μία στέρησις, ἀναφερόμενοι κατ' ἀρχὰς εἰς κάτι μερικόν, νὰ γίνουν ἀφορμαὶ δυστυχίας (1): καὶ πάντοτ' ἀπ' ἀφορμὰς μερικῆς προκαλεῖται, ὡς γνωστόν, ἡ δυστυχία. Ἀλλὰ δυστυχισμένος θὰ εἶν' ὁ ἄνθρωπος, ἀπὸ τὴν στιγμήν ποὺ θ' ἀποδόσῃ εἰς τὴν δυσαρέστησιν ἐκείνην σημασίαν δι' ὁλόκληρον τὴν ἕπαρξίν του. Ὁ χαμὸς ἐνὸς ἀγαπημένου σου προσώπου, ὅσονδήποτε ὀδυνηρὸς καὶ νὰ εἶναι, θὰ εἶν' ἕνας πόνος· δυστυχία θὰ εἶναι διὰ σέ, ἂν ἡ στέρησίς του ἐπισχοτίσῃ ὁλόκληρον τὴν ζωὴν σου, ὁλόκληρον τὴν ἀντίληψίν σου περὶ τῆς ἀξίας τῆς Ζωῆς.

Ἐντεῦθεν προκύπτει ὡς θεμελιῶδες χαρακτηριστικὸν τῆς Εὐτυχίας ἢ τῆς Δυστυχίας τὸ αἰσθημα κάποιας σχετικῆς διαρκείας, κάποιας καθολικότητος ὄχι μόνον τοπικῆς, ἀλλὰ καὶ χρονικῆς. Συνηθίζομεν φυσικὰ νὰ λέγομεν, ὑπὸ τὸ κράτος μιᾶς μεγάλης εὐχαριστήσεως, πὼς εἴμεθα εὐτυχισμένοι—ἀλλὰ μόνον καταχρηστικῶς. Ἀκόμη καὶ ὅσοι κηρύσσουν τὴν ἀρχὴν, ὅτ' ἡ Εὐτυχία εἶναι κάτι τὸ στιγμιαῖον, ἀπ' αὐτὴν τὴν σύγχυσιν τῆς Εὐτυχίας μὲ τὴν χαρὰν παρασύρονται: περιορίζουν τὴν ἔννοιαν τῆς Εὐτυχίας εἰς μίαν συγκεκριμένην, μερικὴν τῆς ψυχῆς αἰσθησιν, ἢ ἀδυνατοῦν νὰ συνηθίσουν μὲ τὴν ιδέαν ὅτ' ἡ Εὐτυχία ἀρνητικῶς μόνον συλλαμβάνεται. Πόσον ὀλίγον ὀρθῆ εἶν' ἡ ἀντίληψις αὐτή, πόσον ὀλίγον δηλ. ἀνταποκρίνεται πρὸς ὅ,τι νοοῦμεν ὅλοι ὡς Εὐτυχίαν, τὸ βλέπει κανεὶς, ἂν ζητήσῃ νὰ ἐφαρμόσῃ τὴν ἰδίαν ἀρχὴν καὶ εἰς τὴν Δυστυχίαν: Δὲν ἐνθυμοῦμαι νὰ ἰσχυρίσθῃ κανεὶς, ὅτ' ἡ Δυστυχία εἶναι κάτι στιγμιαῖον. Τὸ βλέπει ἐπίσης, ὅταν ζητήσῃ ν' ἀναπολήσῃ τὴν εὐτυχίαν ποὺ ἔχασε: Ὅταν λέγω Ἔτυχισμένος ποὺ ἤμουν τότε!, δὲν ἀναφέρομαι εἰς μίαν βραχυχρόνιον εὐχαρίστησιν· ἀναφέρομαι εἰς περίοδον κάπως διαρκεστέραν.

Ἄλλ' ὁ χαρακτήρ τῆς διαρκείας, ποὺ προσιδιάζ' εἰς τὴν Εὐτυχίαν-Δυστυχίαν, δὲν ἔχει χρονικὴν μόνον σημασίαν· ἔχει καὶ σημασίαν λογικὴν: σημαίνει ταυτοχρόνως καὶ κάποιαν σφύρ-

1) Τὸ ἀντίθετον εἶναι σπανιότατον. Μία εὐχαρίστησις δὲν κάνει τὸν ἄνθρωπον εὐτυχῆ, ὅσονδήποτε ἰσχυρὰ καὶ ἂν εἶναι.

Ε.Υ.Δ. της Ε.Π.
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

έχειαν λογικήν. Αὐτὸς εἶν' ὁ βαθύτερος λόγος, διὰ τὸν ὁποῖον αἰσθανόμεθα τὴν Εὐτυχίαν ἀσυμβίβαστον πρὸς τὴν ραγδαίαν μεταβλητότητα καὶ φθορὰν μιᾶς ζωῆς ἐξαιρετικὰ ρευστῆς καὶ ἀποτόμως ἐναλλασσομένης εἰς τὰς εὐαρεστήσεις ἢ τὰς δυσαρεστήσεις ποὺ παρέχει. Κάποιαν ἠρέμῃσιν ἢ ἠρεμαίαν πάντως πορείαν ποθεῖ ἡ ψυχὴ μας· τὴν ἀπαιτεῖ καὶ τὸ λογικόν μας, ὡς ἀπαραίτητον στοιχεῖον μιᾶς καταστάσεως εὐτυχοῦς.

Τὸ λογικόν μας. Τὸ πρᾶγμα φαίνεται ἐκ πρώτης ὄψεως παράδοξον. Διότι ἀσφαλῶς δὲν εἶναι τὸ λογικόν του, μὲ τὸ ὁποῖον ζῆ ὁ ἄνθρωπος τὴν εὐτυχίαν ἢ τὴν δυστυχίαν του· οὔτε τὸ λογικόν του, τὸ ὁποῖον τοῦ προδιαγράφει τὴν Εὐτυχίαν ὡς μίαν ἀφηρημένην προστάγην τοῦ λόγου. Ἡ Εὐτυχία εἶναι κάτι, τὸ ὁποῖον ζῆ ὁ ἄνθρωπος μὲ ὀλοκλήρον τὸ εἶναι του, ὡς ἓνα εἶδος ὁργανικοῦ αἰσθηματος, ὡς ἓνα εἶδος ψυχικῆς ἐξέλιξης. Εἶναι κάτι ζωντανὸν καὶ συγκεκριμένον, πολύχρωμον ὀπως ἡ Ζωή, θερμὸν ὀπως ἡ πρᾶξις, καὶ πρὸ παντὸς προσωπικόν· καὶ προσωπικόν δὲν ἠμπορεῖ νὰ εἶναι κάτι, ποὺ προστάσῃ ἢ λογικὴ σκέψις καὶ ἔχει ἀκριβῶς δι' αὐτὸ καθολικότητα καὶ ἰσχὺν δι' ὅλους. Ἐπειτα ἡ λογικὴ διανόησις μόνον ἀπ' ἔξω ἠμπορεῖ νὰ ἰδῆ καὶ νὰ κρίνῃ τὴν Εὐτυχίαν· διὰ τοῦτο κρίνει κάθε πρᾶξιν γενικῶς σχετιζομένην μὲ τὴν μοῖραν τοῦ ἀνθρώπου εἰς τὴν ἐξωτερικὴν τῆς σκοπιμότητα, εἰς τὴν ἀπρόσωπον γονιμότητά της, εἰς τὴν ἀναλογίαν αἰτιῶν καὶ ἀποτελεσμάτων ποὺ παρουσιάζει μὲ ἄλλας. Ὁ λογικὸς στοχασμὸς ἠμπορεῖ νὰ ἐννοήσῃ μόνον τὴν Εὐτυχίαν καὶ νὰ τὴν περιγράψῃ—ἀλλ' ἐκ τῶν ἑστέρων πάντοτε. Δὲν τὴν προλέγει ποτέ, οὔτε τὴν δημιουργεῖ—εἰδεμή, θὰ ἦτο ζήτημα φιλοσοφικῆς ἐρεῦνης ἢ δημιουργία εὐτυχισμένων ἀνθρώπων· θὰ ἦτον ἓνα εἶδος ἐφευρέσεως ἐπιστημονικῆς.

Ἄλλ' ἀφ' ἑτέρου δὲν εἶν' ἡ Εὐτυχία κάτι, ποὺ συμπίπτει ἀπολύτως μὲ τὴν μεταβλητότητα καὶ τὴν ἀντιφατικότητα τῶν ἐντυπώσεων, ποὺ μᾶς δίδουν αἱ αἰσθήσεις καὶ ἡ ἄμεσος πείρα τῆς Ζωῆς. Ὡς καθολικὸν αἶσθημα ποὺ εἶναι, προὑποθέτει κάποιαν ἐπεξεργασίαν τοῦ ὕλικου τῆς Ζωῆς—τὸ βλέπομεν εἰς τὸ φαινόμενον τῆς Δυστυχίας φυσικά, ὅπου ἠμποροῦμεν ἀμέσως νὰ τὸ μελετήσωμεν, ἐνῶ τὸ φαινόμενον τῆς Εὐτυχίας μόνον ἀναδρομικῶς ἐπισκοποῦμεν. Εἶναι κάτι, τὸ ὁποῖον ὑπὸ μίαν ἔννοιαν ξεπερνᾷ τὴν Ζωὴν, ἀφοῦ τὴν Ζωὴν θέτομεν πολλάκις εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῆς Εὐτυχίας. Καὶ κάθε ξεπέρασμα τῆς Ζωῆς, καθ' ἐπεξεργασία τοῦ ὕλικου ποὺ μᾶς παρέχει, εἶναι κατ' ἀνάγκην ἐνεργεια λογική—διανοητικὴ θὰ ἔλεγ' ἀκριβέστερα.

Κατὰ ταῦτα ἡ Εὐτυχία οὔτε ἀπόλυτον ἀντικειμενικότητα ἔχει — εἰδεμὴ, θὰ ἤμποροῦσε πλήρως νὰ προσδιορισθῆ καὶ νὰ δημιουργηθῆ τεχνητῶς. Ἄλλ' οὔτε καὶ εἰς τὰς διακυμάνσεις ἐνὸς ἀπολύτου ὑποκειμενισμοῦ ὑπόκειται εἶναι μάλιστ' ἀσυμβίβαστος μὲ ζωηρὰς καὶ ἀλόγους διακυμάνσεις. Εἰδεμὴ, δὲν θὰ ἦτο φαινόμενον ὀλοκληρωτικόν, καὶ δὲν θὰ εἶχε τὸ στοιχεῖον ἐκεῖνο τῆς συνεχείας, πού τὴν διακρίνει ἀπὸ τὴν ἀπλὴν εὐαρέστησιν καὶ τὴν ἀναδεικνύει εἰς ρυθμιστικὸν κριτήριον μιᾶς ὀλοκλήρου πολλακῆς ζωῆς.

Ἄπ' αὐτὸ βλέπει κανεὶς πόσον ἐπιπολαία, πόσον πρόχειρα σχηματισμένη εἶν' ἡ ἀντίληψις, ἡ ὁποία κηρύσσει, ὅτι εὐτυχισμένος εἶν' ὁ ἄνθρωπος, πού φαντάζεται πὼς εἶν' εὐτυχισμένος. Εἶναι σὰν νὰ λέγῃς, ὅτ' ὑγιὴς εἶν' ὁ ἄνθρωπος, πού φαντάζεται πὼς εἶναι ὑγιὴς. Ἰσχύει βεβαίως αὐτὸ μὲ τὴν προϋπόθεσιν τοῦ ταυτισμοῦ εὐτυχίας καὶ εὐαρεστήσεως, καὶ ἰσχύει μόνον ἐφ' ὅσον τὴν εὐαρέστησιν, πού εἶναι πάντοτε κάτι χρονικῶς περιορισμένον, δὲν ἔρχεται ν' ἀντικαταστήσῃ ἡ δυσαρέστησις καὶ νὰ ταράξῃ τὴν φαντασίαν τοῦ «εὐτυχοῦς», καθὼς ἀκριβῶς μία ἐκδήλωσις τῆς λανθανούσης ὡς τώρα νοσηρότητος τοῦ ὄργανισμοῦ διακόπτει τὴν μακαριότητα τῆς πίστεως εἰς τὴν ὑγείαν τοῦ ἀνθρώπου, πού φαντάζεται πὼς εἶναι ὑγιὴς χωρὶς νὰ εἶναι. Ἄλλ' ἡ Εὐτυχία, ὅπως καὶ ἡ Ὑγεία, δὲν ὑπάγεται μόνον εἰς τὸ δοκεῖν ὑπάρχει, καὶ πρέπει νὰ ὑπάρχῃ πάντοτε εἰς αὐτὰς κάτι ἀπὸ τὸ εἶναι—ἓνα μέρος φυσικὰ μεγάλον ἢ μικρόν, τὸ ὁποῖον θὰ τὴν ὑψώσῃ ὑπεράνω τῶν ἐφημέρων μεταπτώσεων καὶ τῶν ἀψιθυμιῶν τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς.

Τὸ νόημα λοιπὸν τῆς Εὐτυχίας κεῖται, ὅπως καὶ τὸ Νόημα τῆς Ζωῆς, εἰς ἓνα εἶδος ἰσορροπήσεως τοῦ ὑποκειμενικοῦ καὶ τοῦ ἀντικειμενικοῦ, τοῦ ζωντανοῦ καὶ τοῦ ἀφηρημένου—ἰσορροπήσεως πού ἔχει αὐστηρῶς προσωπικὸν χαρακτῆρα, ἀλλὰ καὶ ἔχει ταυτοχρόνως τὴν τάσιν τοῦλάχιστον καὶ τὰ σπέρματα ἀξιῶν καθολικῶν. Πὼς θὰ πραγματοποιήσῃ ἡ κάθε προσωπικότης τὴν ἰσορροπήσιν αὐτήν, εἶναι τὸ μυστικὸν τῆς μοίρας της, τὸ ὁποῖον ἐκ τῶν ὑστέρων, διὰ τῶν παθημάτων ἢ τῶν κατορθωμάτων της, μᾶς ἀποκαλύπτεται. Ἐνα μόνον γνωρίζομεν : Τὸ ἔργον τῆς ἰσορροπήσεως δυσκολεύεται, καθίσταται ἀδύνατον πολλακῆς, ὅταν τὸ ἓνα ἐκ τῶν μερῶν δὲν ἔχῃ νὰ παρουσιάσῃ κάποιαν εὐστάθειαν καὶ κάποιαν κανονικότητα πορείας.

Αὐτὸς εἶν' ὁ λόγος, πού οἱ ἄνθρωποι ἀπὸ ἀρχαιοτάτων χρόνων συνεταύτισαν τὴν Εὐτυχίαν μὲ τὴν εἰρήνην, τὴν γαλήνην, τὴν ἡρεμίαν, τὴν κανονικότητα, τὴν μονοτονίαν ἀκόμη—καὶ τὴν ἀνεξί-

τησαν ἀκριβῶς εἰς ἐκείνας τὰς μορφὰς τῆς Ζωῆς, εἰς τὰς ὁποίας τὰ γεγονότα τῆς Ζωῆς συνεχίζονται μ' ἓνα στερεότυπον, ἡσυχον, ἀπλοϊκὸν τρόπον, ὅπως π.χ. εἰς τὴν ζωὴν τοῦ παιδιοῦ ἢ τοῦ ἀγρότου.

2. Τὸ τυχαῖον. Ὅσ' ἀνέπτυξ' ἀνωτέρω καθιστοῦν προφανές διατί ἡ Εὐτυχία εἶν' ἀσυμβίβαστος ἐπίσης πρὸς τὴν ἀκώλυτον καὶ ἀπόλυτον κυριαρχίαν τοῦ τυχαίου καὶ τοῦ συμπτωματικοῦ εἰς τὴν Ζωὴν. Ἐνα μέρος παραλογίας εἶναι πάντοτε πρόθυμος ὁ ἄνθρωπος νὰ δεχθῆ διὰ τὴν ζωὴν τοῦ, χωρὶς νὰ τὴν θεωρῆ διὰ τοῦτο δυστυχῆ. Ἄλλ' ὅχ' εἰς ὅ,τι ἀφορᾷ τὰ οὐσιώδη γεγονότα τῆς ζωῆς του, ὅχ' εἰς τόσην ἑκτασιν, ὥστε νὰ μὴν εὐρίσκη κάποιαν λογικὴν ἀκολουθίαν, κάποιαν τελολογικὴν κυρίως ἀναγκαιότητα, εἰς ὅ,τι τοῦ συμβαίνει. Ἡ Εὐτυχία δὲν νοεῖται παρὰ ὡς μία, σχετικὴ ἔστω, ἑναρμόνις μεταξὺ τῶν γεγονότων τῆς Ζωῆς, ὅσα δὲν ὀφείλονται εἰς τὰς προσωπικὰς μας ἐνεργείας, πρὸς τὸ Νόημα τῆς Ζωῆς, πρὸς τοὺς τελολογικοὺς κανόνας, ποὺ πηγάζουν ἀπὸ τὴν κλίμακα τῶν ἀξιῶν, περὶ τῆς ὁποίας ὁμίλησα εἰς τὸ προηγούμενον μάθημα. Ὅταν μοῦ συμβαίνουν πολλὰ ἀπροσδόκητα, παράλογα, ἄσκοπα, ἀσυνάρτητα μεταξὺ τῶν λογικῶς καὶ ἠθικῶς—δὲν ἠμπορῶ νὰ θεωρῶ τὸν ἑαυτόν μου εὐτυχῆ. Καὶ εὐχάριστα ὅταν εἶναι, ἠμπορῶ τότε νὰ χαίρω, διότι ἔχω καλὴν τύχην, διότι εἶμ' εὐτυχῆς μὲ τὴν ἀρχαίαν σημασίαν τῆς λέξεως· εὐδαιμόνων δὲν εἶμαι. Διότ' ἡ Εὐδαιμονία προϋποθέτει κάποιαν μονιμότητα—καὶ αὐτὴν ἐξασφαλίζει κάπως εἰς τὰ μάτια τοῦ ἀνθρώπου μόνον ἡ συναίσθησις μιᾶς λογικῆς καὶ ἠθικῆς ἀναγκαιότητος αὐτῶν ποὺ τοῦ συμβαίνουν. Εἶδεμή, αἰσθάνεται ὁ ἄνθρωπος τὸν ἑαυτόν του νὰ γίνετ' ἓνα παθητικὸν παιγνίδι εἰς τὰ χέρια τῆς τυφλῆς Τύχης—καὶ τυφλὴν θεωροῦμεν τὴν Τύχην, ὅταν ἡμεῖς δὲν βλέπωμεν τὸν λόγον τῶν ἐνεργειῶν της—ἢ ὁποία ἠμπορεῖ σήμερον ἴσως νὰ μᾶς εἶν' εὐμενῆς, αὔριον ὁμως ἐξ ἴσου ἀλόγως καὶ ἀναξίως θὰ ἠμποροῦσε νὰ μᾶς δειχθῆ σκληρά. Διὰ τοῦτο εἰς κάθε αἰσθημα εὐτυχίας συμμετέχει πάντα καὶ τὸ αἰσθημα μιᾶς τελολογικῆς ἀρμονίας μεταξὺ ἐκείνων, ποὺ μοῦ συμβαίνουν, καὶ ἐκείνων, ποὺ ἀξίζω σύμφωνα μὲ ὅ,τι εἶμαι (μὲ ὅ,τι δηλ. πιστεύω πὼς εἶμαι), σύμφωνα μὲ ὅ,τι ἐνεργῶ.

3. Ὁ περιορισμὸς τῆς ἐλευθερίας. Ἀσυμβίβαστον εἶν' ἐπίσης μὲ τὴν Εὐτυχίαν τὸ αἰσθημα τοῦ περιορισμοῦ τῆς ἐλευθερίας—ὅχι τόσον τῆς ἐξωτερικῆς, ὅσον τῆς ἐσωτερικῆς ἐλευθερίας μιᾶς ἠθικῆς προσωπικότητος, ποὺ θέλει νὰ ἐνεργῆ πάντοτε σύμφωνα μὲ τὴν ἐσωτερικὴν της προσταγὴν, σύμφωνα μὲ τὸ προσωπικὸν νόημα τῆς ζωῆς της. Νὰ ἐνεργῆ λέγω—ὅσον παράδοξον καὶ ἄν φαγῆ εἰς

ὄσους γνωρίζουν, ὅτι πολλοὶ τὴν Εὐτυχίαν ἐφαντάσθησαν καὶ περιέγραψαν ὡς ἓνα εἶδος μακαρίας ἀναπαύσεως, ὡς ἓνα εἶδος ἀμερίμνου καὶ ἀκινδύνου ἀπραξίας, μιᾶς ρεμβαστικῆς καὶ ὄνειροπόλου ἀκινήσιας σώματος καὶ ψυχῆς.

Κατὰ βάθος ἡ ἀντίληψις αὐτῆ τῆς Εὐτυχίας ἐδημιουργήθη ἀπὸ τὴν ὀρθὴν παρατήρησιν τὴν ὁποίαν ἐτόνισα παραπάνω, ὅτ' ἡ Εὐτυχία εἶν' ἀσυμβίβαστος μὲ γοργὴν καὶ ἄλογον μεταβλητότητα. Τείνει ὅμως ν' ἀποδώσῃ ὑπερβολικὴν σημασίαν εἰς τὸ στοιχεῖον τῆς ἡρεμούσης καταστάσεως, ποὺ ἐνέχ' ἡ Εὐτυχία, παραγνωρίζουσα ὡς ἐκ τῆς ἀποστάσεως—ἄλλωστε τὴν Εὐτυχίαν, εἶπαμεν, ἐκ τῶν ὑστέρων καὶ ἀπομνήμης περιγράφομεν—τὸ μέγα ποσὸν πράξεως καὶ κινήσεως (κινήσεως πολλάκις γινομένης χάριν αὐτῆς ταύτης τῆς δαπανήσεως δυνάμεων, ὄχι χάριν ἀντικειμενικοῦ ἔργου), ποὺ ὑπάρχει εἰς πᾶσαν κατάστασιν εὐτυχίας. *Ἐὖ* πράττειν ὀνόμασαν ἄλλωστ' οἱ Ἕλληνες τὴν εὐδαιμονίαν. Ἄλλ' ἡ ἐνέργεια αὐτῆ καὶ ἡ κίνησις εἶν' ἀσυμβίβαστος πρὸς τὴν Εὐτυχίαν, ὅταν δὲν ἔχη μ ἔ σ α μ α ς τὴν ἀφειρηρίαν της, ὅταν δὲν γίνεται μὲ κάποιαν συνέπειαν ἀναγνωριζομένην ἀπὸ ἡμᾶς, ὅταν προσκροῖται εἰς ἀντιστάσεις τόσον ἀνυπερβλήτους καὶ ἀλόγους, ὥστε νὰ μᾶς καθιστᾷ ἀδύνατον ὄχι μόνον τὴν νίκην—καὶ χωρὶς τὴν νίκην ἠμπορεῖ κανεὶς νὰ εἶν' εὐτυχής—ἀλλὰ καὶ τὴν χαρὰν τοῦ ἀγῶνος.

Ἰδίως ὅταν ἔχη τὸν χαρακτῆρα καταναγκασμοῦ, ἀπὸ τὸν ὁποῖον λείπει καὶ ἡ συγκατάθεσις ἔστω τοῦ λογικοῦ μας. Διότ' ἡ συναίσθησις τῆς ἠθικῆς ἐλευθερίας τοῦ ἐγώ—σχετικῆς πάντοτε καὶ διαφόρου ἀναλόγως καὶ τῆς εὐαισθησίας ἐκάστου ἀνθρώπου εἰς τὸ σημεῖον αὐτό—τῆς ἐλευθερίας ἀπὸ τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους, τῆς ἐλευθερίας ἀπὸ τὴν σιδηρᾶν πίεσιν τῆς πραγματικότητος, τῆς ἐλευθερίας ἀπὸ τὰς ἀσχημίας καὶ ἀσημαντότητας τοῦ ἑαυτοῦ σου, εἶναι παράγων σημαντικὸς πρὸς δημιουργίαν τῆς λογικῆς καὶ τελολογικῆς ἐκείνης ἁρμονίας μεταξὺ τοῦ Ἐγώ καὶ τοῦ Οὐκ ἐγώ, ποὺ αἰσθανόμεθα νὰ συνυπάρχη, περισσότερο ἀνεπίγνωστα παρὰ συνειδητά, εἰς τὴν ψυχὴν καθ' εὐτυχισμένου ἀνθρώπου.

4. Τὰ σύνορα τῆς ἀτομικότητος. Ὑπάρχει ὅμως καὶ ἓνα ἄλλο εἶδος ἐλευθερίας, τοῦ ὁποίου ἡ στέρησις καταστρέφ' εἰς πολλοὺς τὸ αἶσθημα τῆς εὐτυχίας. Ὁχ' ἡ ἐλευθερία τοῦ Ἐγώ ἀπὸ τὸ Οὐκ ἐγώ, ἀλλ' ἡ ἐλευθερία τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς ἀπὸ τὸ Ἐγώ, ἀπὸ τὰ σύνορα τῆς ἀτομικότητος. Ἡ ψυχὴ μᾶς εἶναι πλουσιωτέρα πάντοτε ἀπὸ τὴν ὑπαρξίν μας, αἱ δυνατότητες ποὺ αἰσθανόμεθα μέσα μας πολυαριθμότεραι ἀπὸ τὴν πραγμα-

τικότητα γύρω μας και μέσα μας. Και αυτή ή σύγκρουσις μεταξύ τῆς ἀπεραντοσύνης τῆς ψυχῆς πρὸς τὸ πεπερασμένον τῆς ὑπάφξεως, κατὰ τὴν ὁποίαν σύγκρουσιν ή ψυχὴ συντρίβει πολλάκις τὰ πτερά της εἰς τὰ χάλκινα τεῖχη πού ὑψώνονται γύρω ἀπὸ τὴν ἀτομικότητά μας, εἶναι πηγὴ μεγάλης δυστυχίας. Σοῦ δημιουργεῖ τὸ αἶσθημα τῆς ἐσωτερικῆς μοναξιάς, μιᾶς ἀνεκκλήτου ἀπομονώσεως, εἰς τὴν ὁποίαν εὐρίσκεται μοιραίως κάθε ἄνθρωπος· καὶ εἶν' ή μοναξιά αὐτὴ κατὰ ὀδυνηρότερον πολὺ καὶ τελείως ἀνεξάρτητον ἀπὸ τὴν μοναξιὴν ή τὴν πολυκοσμίαν πού τὸν περιβάλλει. Διότι αἰσθάνεσαι πὸς εἶσαι πάντα μόνος, καὶ μέσα εἰς τὴν πολυκοσμίαν μόνος, μόνος ἀκόμη καὶ ὅταν εὐρίσκεσαι μὲ τὸ πρόσωπον πού περισσότερον εἰς τὸν κόσμον ἀγαπᾷς, καταδικασμένος τὴν ἰδικήν σου ζωὴν νὰ ζῆς, ἀπὸ τὴν ἰδικήν σου πάντοτε σκοπιὰν νὰ βλέπῃς τὸν κόσμον. Ἔτσι ὁ ἄνθρωπος,

*ὅποις ὁ διωγμένος τ' οὐρανοῦ,
μέσ στα τρίσβυθα ἐνὸς Ἄδη,
στέκει ἀσάλευτος ἀλυσωμένος
ἀπὸ τὴν κατάρα ἐνὸς Θεοῦ.*

Οἱ πολλοὶ δὲν αἰσθάνονται καν τὴν πηγὴν αὐτὴν τῆς δυστυχίας· δὲν ἐπροχώρησεν ή ἐξφρεύνησις τῆς ψυχῆς των ὡς τὰ σύνορα τοῦ ἐγὼ των, ὥστε νὰ ἰδοῦν καὶ τὰ τεῖχη πού τοὺς περιβάλλουν. Ἄλλ' οἱ ἐκλεκτοὶ δὲν θὰ ἦσαν ἐκλεκτοί, ἂν δὲν ἐπροχωροῦσαν ὡς ἐκεῖ, ἂν δὲν τοὺς ἐφλέγεν ὁ πόθος νὰ τὰ ξεπεράσουν, νὰ δημιουργήσουν εἰς τὴν ψυχὴν των μέσα κατοικητήριο ἀντάξιον τῆς ἀπεραντοσύνης τῶν πτήσεων καὶ τῶν ὀραματισμῶν της. Καὶ διὰ τοῦτο οἱ ἐκλεκτοί, καὶ ὅταν δὲν εὐρίσκονται εἰς πόλεμον πρὸς τὸν ἔξω κόσμον, καὶ ὅταν δὲν ἔχουν ἐξωτερικὰς ἀφορμὰς δυστυχίας, εἶν' οἱ αἰωνίως, οἱ βαθύτατα, οἱ ἀνιάτως δυστυχεῖς... Αὐτὸς εἶν' ὁ λόγος ἐπίσης, διὰ τὸν ὁποῖον τῶν ἐκλεκτῶν ὄχ' ή εὐτυχία, ἀλλ' ή δυστυχία ἀποτελεῖ τὴν πλουσιωτέραν πηγὴν ἐξάρσεως καὶ ἐνισχύσεως, αἰσιοδοξίας καὶ πίστεως. Ὁ στεναγμὸς τῆς δυστυχίας των εἶναι πάντοτε διὰ τοὺς ἄλλους ἡμᾶς ἕνας εὐαγγελισμὸς, ἕνα μήνυμα πού μᾶς στέλλ' ή σπαραγμένη των ψυχὴ ἀπὸ τοὺς ἀπεράντους, τοὺς πανωραίους ὀρίζοντας πέραν ἀπὸ τ' ἀνθρώπινα, τοὺς ὁποίους ἐκεῖνη μόνον ἠμπορεῖ νὰ ἰδῇ καὶ νὰ εὐαγγελισθῇ...

Κι ἄκουσα τὶς ἄλυσίδες μου
νὰ τὸ σημαδεύουν ταιριασμένα
μέσ στής φυλακῆς τῆ μαύρη τρῦπα
τὸ τραγοῦδι μου, τραγοῦδι νικητῆ,
καὶ σκαρφαλωτὸς ἀπὸ τὰ ὕψη μου
ἔρριξα φωνὴ καὶ τὰ εἶπα.

Τὰ εἶπα πρὸς τὸ σκλάβο λαὸ σιὰ πόδια μου,
καὶ προφήτης καὶ ζωγράφος καὶ τεχνίτης,
τὰ τεράστια καὶ τ' ἀξήγητα ὅσα εἶδα.

Καὶ τὸ μίλημά μου λόγος ἔγινε,
κι ἔγινε κι ὁ λόγος μου ψαλμός,
καὶ χρυσῆ κιθάρα ἢ ἄλυσίδα!

Καὶ μ' ἀποκριθῆκανε καὶ βόγγηξαν
καὶ τοῦ κάστρου οἱ ἄλυσίδες καὶ τῶν ἄλλων,
πὸν ἔρρεναν κλεισμένοι ἐκεῖ,
καὶ στοῦ κόσμου μέσα τ' ἄλυσόδεμα
σὺν ξεχωρισμένη μουσική.

* * *

Ἄλλ' ἢ τελευταία ἀκριβῶς περίπτωσις μᾶς παρουσιάζει καὶ τὴν
βαθυτέραν ἠθικὴν ἀναγκαιότητα, ποὺ κρύπτεται εἰς τὸ φαινόμε-
νον τῆς δυστυχίας καὶ τοῦ πόνου. Δὲν χρησιμεύουν μόνον ὡς
μέσον ἐπιστημονικῆς τρόπον τινά ἐρεῦνης, διὰ τοῦ ὁποίου θὰ συλ-
λάβωμεν ἀρνητικῶς τὴν ἔννοιαν τῆς Εὐτυχίας. Ὁ πόνος ὁ βαῖτύς, ὁ
πόνος ὁ ἠθικός (δηλαδή ὁ πόνος ὃχ' ὑπὸ τὴν βιολογικὴν ἔννοιαν),
εἶν' ὁ ἀσφαλέστερος, ὁ μοναδικὸς δρόμος πρὸς τὴν αὐτογνωσίαν,
εἶν' ὁ μέγας διδάσκαλος τοῦ φιλοσοφεῖν. Καταβιβάζει τὸν
ἄνθρωπον, μὲ τὸν ἰσχυρὸν κλονισμὸν ποὺ δημιουργεῖ, ὡς τὰ κατάβαθα
τῆς ὑπάρξεώς του, τὸν ἀναγκάζει νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὸν ἑαυτὸν του,
τὸν μεταφέρει ἀπὸ τὴν περιφέρειαν, εἰς τὴν ὁποίαν ἢ καθημερινό-
της τῆς ἀπροβληματίστου ζωῆς συνήθως τὸν κρατεῖ μέχρι τοῦ πυρῆ-
νος τῆς ζωῆς του, τῆς ὁποίας τ ὡ ρ α συνειδητοποιεῖ καὶ τὴν ἀξίαν
καὶ τὸ νόημα, τώρα ποὺ ἀνακαλύπτει τὸ βαθύτερον, τὸ ἀντικειμενικώ-
τερον, καὶ διὰ τοῦτο προσωπικώτερον, ἐγὼ του. Ὑπ' αὐτὴν τὴν ἔννοιαν
δικαίως ὁ πόνος ἐθεωρήθη ἀπὸ τοὺς λαοὺς ὡς μέσον παιδεύσεως
τοῦ ἀνθρώπου ὑπὸ τοῦ Θεοῦ : π ά θ ο ς μά θ ο ς. Ἄλλ' ὡς παιδεύ-
σις θεϊκὴ ἀποτελεῖ ὁ πόνος κ ά θ α ρ σ ι ν τῆς ψυχῆς, καὶ κάθε
κάθαρσις—τὸ παρέστησεν ἤδη ὁ Ὅμηρος τόσον ὠραία καὶ συγκι-

νητικά εις τὸ Ω τῆς Ἰλιάδος—κάθε κάθαρσις μόνον διὰ τοῦ πόνου συντελεῖται.

Καὶ ἡ ἀληθινὴ Εὐτυχία, ἐκείνη δηλαδὴ ποὺ δὲν εἶναι κυνήγημα τοῦ ἀγνώστου, ἀλλ' ἐπιστροφή πρὸς κάτ' ἰδικόν σου, πρὸς τὴν μοῖραν σου, τῆς ὁποίας ἔργον εἶν' ἡ βούλησίς σου, ὄχι τ'ἀνάπαλιν ὄχι ἀποβίβασις εἰς ἓνα ξένον καὶ ἄγνωστον νησί, ἀλλὰ γυρισμὸς πρὸς τὴν Ἰθάκην—ἡ ἀληθινὴ Εὐτυχία δὲν εἶν' ἡ ἀπόλυτος ἀπαλλαγὴ ἀπὸ τὸν πόνον· εἰδεμὴ, θὰ ἦτον εὐκόλον νὰ εἰς' εὐτυχῆς μὲ τὰ ναρκωτικά καὶ τὰ ὑπνωτικά, μὲ τὰ τεχνητὰ μεθύσια. Δὲν εἶν' ἡ πλήρης ἀπάθεια—θὰ ἦσαν τότε οἱ λίθοι τὰ εὐτυχέστερα τῶν ὄντων. Εἶναι ἡ λογικότης, ἡ τελολογία τοῦ πόνου, ἡ ὁποία σὲ εἰσάγ' εἰς τὴν ἠθικὴν ἀναγκαιότητα καὶ τὴν δημιουργικότητα τοῦ πόνου: εἶναι τὸ ὄρθωσ π ο γ ε ῖ γ. Δι' αὐτοῦ καὶ μόνου ἡ Εὐτυχία αἰσθητοποιεῖται ὡς κάτι θετικόν, ἀφοῦ θὰ εἶναι κάτι ζωντανόν—καὶ ζωντανόν εἶναι πάντοτ' ἐκεῖνο, ποὺ διατρέχει κ ι ν δ Ὑ ν ο υ ς, ποὺ ἔχει συνείδησιν τῆς ὑπάρξεως, τῆς π α ρ ο υ σ ί α ς καλύτερα, τῶν κινδύνων. Κατὰ ταῦτα, καὶ μόνον μὲ τὴν σκέψιν καὶ τὴν αἴσθησιν τῆς δυστυχίας (ποὺ εἶν' αἴσθησις τοῦ βάθους τοῦ ἐγώ του) χαίρει' ὁ ἄνθρωπος τὴν εὐτυχίαν του, ὅπως χαίρεσαι τὴν Ζωήν, ὄχι ὅταν λησμονῆς, ἀλλ' ὅταν συλλογίζεσαι τὸν θάνατον. Διὰ μόνου τοῦ πόνου ἡ Εὐτυχία ἀναδεικνύετ' εἰς ἀξίαν, ἡ ὁποία νὰ ὑπερβαίνη τὴν ἀπλὴν βιολογικὴν ἱκανοποίησιν, ὅπως διὰ μόνου τοῦ θανάτου ἀνυψώνεται ἡ Ζωὴ εἰς ἀγαθόν, τὸ μέγ' ἀγαθὸ καὶ πρῶτο τοῦ ποιητοῦ.

Μέσα εἰς τὰ τάρταρα τῆς φρίκης καὶ τοῦ σπαραγμοῦ, εἰς τὰ σκόπη τοῦ χαμοῦ καὶ τῆς σιγῆς, πρέπει νὰ καταβῆ ὁ ἄνθρωπος, ποὺ θέλει νὰ κατακτήσῃ, ν' ἐπανακτήσῃ μᾶλλον τὴν εὐτυχίαν του, ὅπως ὁ Ὅρφεὺς τὴν Εὐρυδίκην. Καὶ ἂν ἔχῃς τὸν πλοῦτον καὶ τὴν ἀγνότητα τῆς ψυχῆς ὁ σπαραγμὸς σου νὰ γενῆ τραγοῦδι καὶ ὁ θρηῖνος μουσικὴ, θὰ μαλάξῃς τότε (μὴν ἀμφιβάλλῃς) καὶ τῆς Μοίρας-Περσεφόνης τὰ στήθη τὰ στυγνά. Καὶ ἂν ἡ ἀγάπη σου εἶναι βαθύρριζη καὶ ἄδολη, ἀπὸ τὸ θόλωμα τοῦ ὄνειρου καὶ ἀπὸ τοῦ στοχασμοῦ τὸ σκιόφως μαγνήτης ἀκαταμάχητος τὴν ἀνασύρει δυνατὰ πρὸς τῆς ἡμέρας τὸ φῶς. Καὶ ἔλαφροπάτητο τὸ βᾶδισμα θ' ἀκούῃς τότε (θὰ τὸ αἰσθάνεσαι μᾶλλον μὲ τῆς καρδιᾶς σου τοὺς κτύπους,) τῆς Εὐτυχίας ποὺ πανεύμορφη σ' ἀκολουθεῖ. Περισσότερα νὰ μὴ ζητῆς... Νὰ τὴν ἀγκαλιάσῃς χειροπιαστὰ νὰ μὴ τολμήσῃς· κατάμματα δὲν κάνει νὰ τὴν κοιτάξῃς. Εἰδεμὴ, θὰ τὴν ἰδῆς βέβαια τὴν Εὐρυδίκην σου· μὰ θὰ τὴν ἰδῆς, σὰν ἀστραπὴ πὼς χάνεται καὶ σβήνει σὰν ἄχνος μέσ' ἀπὸ τ' ἀγκαλιάσματά σου.

Καὶ θὰ γυρίσης τότε μόνος, κατόμιμος, χωρὶς τὴν Εὐφροδίαν, πρὸς τὴν Ζωὴν, συντραφευμένος ἀπὸ τὴν ὀπτασίαν της, φωτισμένος τὸ ἀσκήζον βίος τοῦ ἀνιάτου, τοῦ ἀσιγιάτου πόθου σου πρὸς ἐκείνην. Καὶ θὰ σοῦ φαίνεται λοιπὸν ὁ θάνατος, ὁ κόσμος τῶν σκιῶν τοῦ ζῆ ἐκείνη, πατρίδα σου ἀληθινή, καὶ ἡ γῆ μὲ τὰ καλὰ της τῆς ξενιτιάς ὁ τόπος καὶ τοῦ μαρτυρίου. Θανάτου νοσταλγία τότε θὰ γεμίξη, θὰ πλουτίξη, θὰ ἐξωραΐξη τὴν ψυχὴν σου, καὶ ἡ ζωὴ σου ὅλη θὰ εἶν' ὅπως τὸ εἶπεν ὁ ἀρχαῖος φιλόσοφος : μελέτη θανάτου.

III

ΤΥΠΟΙ ΑΝΤΙΛΗΨΕΩΣ ΤΗΣ ΖΩΗΣ

Εἰς τὰ προηγούμενα μαθήματα προσεπάθησα νὰ δείξω ἀναλυτικῶς τί ἐννοοῦμεν ὅταν ἀναφέρωμεν τὸ Νόημα τῆς Ζωῆς καὶ ὅταν ὀμιλοῦμεν περὶ Εὐτυχίας. Σὰς παρουσίασα τὰ λογικὰ καὶ ἀξιολογικὰ πλαίσια μόνον, ἐντὸς τῶν ὁποίων κινοῦνται οἱ ἄνθρωποι, ὅταν στοχάζονται ἢ καὶ ζοῦν ἐμπράκτως τὰς ἐννοίας αὐτάς. Καιρὸς εἶναι αὐτὰ τὰ πλαίσια νὰ γεμίσουν κάπως μὲ περιεχόμενον οὐσιαστικώτερον, νὰ ἐμφανίσουν δηλαδή συνθετικῶς, εἰς τὴν συγκεκομιμένην καὶ πολύχρωμον πραγματικότητά των, καὶ τὸ Νόημα τῆς Ζωῆς καὶ τὴν Εὐτυχιάν. Θὰ χρησιμοποιήσω πρὸς τοῦτο τὴν μέθοδον τῶν ἰδεατῶν τύπων, τὴν μόνην μέθοδον μὲ τὴν ὁποίαν θὰ ἠμποροῦσε νὰ σωθῆ μέσα εἰς τὴν σκέψιν, ἢ ὁποία εἶναι κατ' ἀνάγκην τοῦ καθόλου νόησις, τὸ μεγαλύτερον δυνατὸν μέρος ἀπὸ τὴν ποικιλίαν καὶ τὴν ζωηρότητα τῆς ρευστῆς, ἀνεξαντλήτου εἰς λεπτομερείας, αἰσθητῆς πραγματικότητος. Εἰς ἑξὺ τύπους θὰ προσπαθῆσω νὰ ταξινομήσω τὰς διαφορετικὰς λύσεις, προσωπικὰς πάντοτε, τὰς ὁποίας δίδουν, συνειδητὰ ἢ καὶ πολλακῶς χωρὶς ἐπίγνωσιν, οἱ ἄνθρωποι εἰς τὸ πρόβλημα τῆς εὐτυχίας των.

Θὰ εἶναι τύποι ἰδεατοί: αὐτὸ σημαίνει πὸς θὰ εἶναι τύποι ὄχι ἀρνητικοί, ἀλλὰ θετικοί, τύποι εἰς τοὺς ὁποίους θὰ ἐμφανίζετ' ἡ Ζωὴ ὅχ' ὑπὸ τὴν ἀδιάπλαστον, ἀντιπνευματικὴν της μορφήν, ἀλλ' ὡς προῖδον ἐξιδανικεύσεως, τῆς προσπαθείας δηλαδή νὰ προχωρήσης ἀπὸ τὴν ὀμὴν διαπίστωσιν τῶν γεγονότων εἰς τὴν ἐρμηνείαν των, εἰς τὴν ἀνεύρεσιν κάποιου συνειδητοῦ ἢ λαμπρόντος νοήματος ἐκεῖ μέσα. Ἄλλ' ἀφ' ἑτέρου θὰ εἶναι ἰδεατοὶ καὶ θὰ εἶναι τύποι, ὑπὸ τὴν ἐννοίαν ὅτι ἔτσι ἀκριβῶς δὲν συναντῶνται εἰς τὴν Ζωὴν, ὅτι ἀποδίδουν τὴν πραγματικότητά κατὰ